

Part eller patient? Ny avhandling om tvångsvård

Stefan Sjöström. **Party or patient? Discursive practices relating to coercion in psychiatric and legal settings.** 300 sidor. Umeå: Boréa Bokförlag, 1997. Pris ca 300 kr. ISBN 91-972690-4-2.

Recensent: Leif Öjesjö, docent, institutionen för klinisk neurovetenskap, sektionen för psykiatri, Karolinska institutet, Stockholm.

Kunskapen om den psykiatriska tvångsvården behöver förbättras, eftersom det på många sätt utgör ett forskningsmässigt bristområde. Rätts-tillämpningen har brister och oklarheter, som påtalats genom Socialstyrelsen senaste uppföljningar. Den sk LPT (Lag om psykiatrisk tvångsvård)-vården har också andra aspekter, inte bara praktiskt kliniska utan även etiska.

I vems intresse görs ingripandena, och vad vinner man? Vem avgör vad som är bäst för patienten? I vilken utsträckning tas hänsyn till patienternas egna åsikter och rättigheter?

Etnografiskt fältarbete

Kommunikationsforskaren Stefan Sjöströms doktorsavhandling tar upp just denna typ av frågor. Han gör det i ett särskilt perspektiv, nämligen socialantropologins och den kvalitativa forskningens.

Utifrån ett fältarbete där författaren (i vit rock och med titeln doktorand på namnskylden) under en längre tid studerat vardagsarbetet på en psykiatrisk klinik beskrivs detaljerat det etnografiska tillvägagångssättet. Han har mycket att berätta om hur det kan gå till vid intagningsbeslut, medicinering och tvångs-åtgärder. De känsliga etiska aspekterna är förtjänstfullt redovisade. Det är också intressant att följa beskrivningen av hur patienternas tillstånd tolkas av parterna i de senare förhandlingarna i läns-rätten.

Författarens studie ger en fascinerande inblick i mötet mellan två olika världar och språk: sjukvårdens och rättsapparaten, där så småningom den

intagnes status som LPT-patient blir till en kategori i sig själv.

Oberoende domstolar?

En viktig poäng har författaren när han pekar på att en diagnos som har relevans i ett sammanhang kan få en helt annan betydelse utanför detta sammanhang. Detta blir ett problem om domstolen alltför villigt lyssnar till den psykiatriska expertisen. Tanken med LPT var ju att stärka patienternas rättssäkerhet genom att ge prövningen i domstol en oberoende och självständig ställning.

Sjöströms resultat pekar mot att en formell juridisk syn på domstolsförhandlingarna blir missvisande – när en psykiatrisk patient uppträder i rätten kommer han/hon inte att behandlas som en fullvärdig juridisk motpart till läkaren. I stället sker en anpassning i domstolen till en föreställning om vad som är rimligt att förvänta sig av en psykiskt störd patient (och där patientens utsagor alltid är tveksamma som faktautsagor). Författaren kan visa att juristerna i stor utsträckning anammar ett kliniskt och paternalistiskt synsätt. Det vore intressant att undersöka om liknande mönster och schabloner finns i andra typer av förvaltningsrättsliga processer där medborgare i svag position och med liten makt deltar som parter, t ex barn, socialbidragstagare, missbrukare.

Välkommet tvärvetenskapligt pionjärbete

Sammanfattningsvis utgör boken ett välkommet bidrag till vår kunskap om hur psykiska sjukdomar konstrueras från lekmannabegrepp till professionella beteckningar, och hur den slutna psykiatriska vården och tvångsvården administreras i praktiken. Den kan därför

rekommenderas för såväl psykiatrik som social och juridisk fortbildning. Från teoretisk och metodologisk synpunkt är studien ett tvärvetenskapligt pionjärbete, som säkert kommer att röna även internationellt intresse. •

Antologi med poesi och prosa av medicinskt intresse

Richard Reynolds, John Stone, eds. **On doctoring. Stories, poems, essays.** 2nd ed. 448 sidor. New York–London–Toronto: Simon & Schuster, 1995. ISBN 0-684-80255-4.

Recensent: Lars Lindkvist, distriktsläkare, Tyresö.

Det sägs att alla medicinstudenter på första terminen i USA får tillgång till denna bok, som sedan första utgåvan 1991 bara blir bättre och bättre. Boken är en antologi med huvudsakligen skönlitterära texter av medicinskt intresse.

Den beskriver hur det är att vara sjuk och att tillfriskna, och den handlar om lidande och död, om att vinna eller förlora. Den skildrar hur det är att vara patient och hur livet som läkare kan te sig. Den innehåller både poesi och prosa.

Lyfter fram mötet mellan läkare och patient

Antologin innehåller ett drygt 70-tal olika författare, både läkare och icke-läkare, cirka hälften av varje. De flesta är från den amerikanska och engelska kultursfären, men även andra finns med. Den spänner från skildringar av spetälska i Bibeln till aids i tidigt 1990-tal, och den är lika givande för blivande läkare som för gamla och erfarna.

Denna bok vill lyfta fram mötet mellan läkare och patient och ta fasta på vad som då verkligen sker, med alla mänskliga aspekter på detta. Den tränger ordentligt in i själva läkarrollen och lyfter fram vår medicinska profession och vår doktorsvardag – »on doctoring» – hur det egentligen är att vara »eskulap».

Tiderna förändras och givetvis också vår läkarroll, men ändå är »läkeriet»

detsamma nu som för t ex 2 000 år sedan, där en av texterna ur Bibeln tar sitt ursprung. Dessa frågor behöver belysas i en tid av allt större teknifiering, förkortade vård- och mottagningstider och allt större specialisering som gör att mötet läkare-patient blir kortare och ibland uteblir helt, för att ersättas av någon laboratorie- eller röntgenundersökning.

Mycket lärdom i litteraturen

Boken tar upp det mesta från glädje till sorg i vårt arbete. Den behandlar allt från riktiga och svårställda diagnoser till misslyckanden och felbehandlingar och berör etiska frågor om hur mycket tvång man får, eller inte får, använda mot patienten, och den belyser även forskningsfrågor, för att bara nämna några.

Flertalet författare är för mig okända, men man återfinner också t ex Kafka, Borges, Tjechov, W H Auden, Ghassan Kanafani, Dylan Thomas, Richard Selzer och Hemingway bland sidorna, för att bara nämna några.

Humaniora och humanistiska frågeställningar tar mer plats i naturvetenskapliga utbildningar idag än tidigare, och så är det också, eller kommer att bli, inom läkarutbildningen i Sverige.

Man kan lära sig mycket som doktor genom litteraturen. Själv lärde jag mig mer om diabetikers synförändringar från Vilhelm Mobergs skildring av sin far än från någon föreläsning under grundutbildningen. Var finns t ex en bättre beskrivning av ett epilepsianfall än i Dostojevskijs »Idioten»?

Medicinsk lärobok som bör finnas i bokhandeln

Denna bok tjänar också som medicinsk lärobok, mest givetvis för fräska medicinstudenter, men också för oss gamlingar. Det säger en del om dessa

frågors ställning här i Sverige att jag fick beställa denna bok från ett bibliotek i Norge första gången jag skulle läsa den.

Jag hoppas att »On Doctoring» nu tas in på bibliotek och i bokhandeln i Sverige - det är den värd. •

Intressant analys av ett nytt styrsystem i ett landsting

Jan Öhrming. Återbesök. Centrallasarettet. 234 sidor. Stockholm: Nerenius & Santerus Förlag, 1997. Pris 280 kr. ISBN 91-648-0111-x.

Recensent: Bo Jordin, primärvårdsråd, Socialstyrelsen.

Boken redovisar en studie av Sörmlandsmodellen genomförd 1992–1995 på Mälarsjukhuset. Bokens titel refererar till den studie som Eric Rehnman gjorde på samma sjukhus på 1960-talet. [Rehnman. Centrallasarettet, 1969] och som blivit en klassiker bland organisationsstudier.

Då, på 1960-talet, framförde Rehnman att det fanns ett samband mellan vårdens effektivitet och dess organisatoriska struktur, men att genomföra så många samtidiga förändringar som föreslogs ansågs då inte möjligt.

Många av de förslag som förespråkades på 1960-talet blev till stor del genomförda i samband med införandet av Sörmlandsmodellen 1992. Med anledning av de förändringar som genomförts redovisar författaren, verksam vid Södertörns högskola, en uppföljande studie i Eric Rehnmans fotspår.

Syftet med den uppföljande studien är att beskriva de utvecklingsmöjligheter som politiker, tjänstemän och vårdpersonal sett i Sörmlandsmodellen. Detta har gjorts genom intervjuer dels kort efter införandet, dels cirka fyra år efter det att modellen införts. Tyngdpunkten i redovisningen ligger på klinisknivå (kirurgkliniken).

Värderar problem och möjligheter

Boken presenterar några av de teorierna som legat till grund för införandet av

beställar-utförarorganisationer och resultatenheter. Processen med att införa ett nytt styrsystem beskrivs ingående, liksom de problem som varit förenade med detta. Ett av dessa problem är organisationsförändring i en period av nedåtgående ekonomi, vilket bidragit till att Sörmlandsmodellen kommit att förknippas med neddragningar. Andra problem är avtalens bristande betydelse för att påverka beteendet hos producenter, liksom att beställaren inte kunnat matcha vårdproducenternas medicinska kunskaper.

Bland gynnsamma effekter pekas på att verksamheten anpassats mer till patienternas behov och ett organisatoriskt sökande efter rationella metoder och bättre vård.

Men mycket av värderingen av organisationsutveckling i vården försvåras av bristande dokumentation. Vården har dock under senare år förbättrat dokumentationen och ger mer data än tidigare (t ex patienttillfredsställelse, tillgänglighet, kontinuitet). Produktiviteten har förbättrats. En av de stora tjänsterna med de ekonomiska styrsystemen är att de medfört ett intresse för organisatoriska möjligheter att påverka kvalitet, arbetsformer och patientomhändertagande. En annan slutsats är att insikten ökat om att organisationen, ekonomihantering och arbetsledning måste förbättras.

Läsvärda analyser med kvalitativt synsätt

Min bedömning är att boken är en intressant, lättläst och läsvärd analys – framför allt utifrån ett kvalitativt synsätt – av införandet av ett nytt styrsystem i ett landsting.

Många av de företeelser som beskrivs har sitt intresse inte bara i ett Sörmlandsperspektiv. Även för den som arbetar i något annat landsting borde denna bok kunna ge många igenkännanden och möjligheter till jämförelser med den egna verksamheten. Jag tycker boken på ett sakligt sätt värderar de problem och möjligheter som stora organisationsförändringar kan medföra. Det är särskilt intressant att författaren ägnat så mycket uppmärksamhet åt att låta synpunkter och tankar från vårdpersonal få komma fram.

De ca 240 referenserna ger läsaren möjligheter till fördjupningsstudier. Den som är intresserad av organisationsförändringar i vården bör i denna bok finna en rad intressanta analyser och tankar. •